

30. Актуальні проблеми держави та права: збірник наукових праць. Вип. 52/ редкол.: С.В. Ківалов (гол. ред.) та ін.; відп. за випуск Ю.М. Оборотов. – Одеса: Юридична література, 2010. – 476 с.
31. Загальна теорія держави і права // За редакцією проф. М. В. Цвіка, доц. В. Д. Ткаченка, проф. О. В. Петришина. – Харків: «Право», 2002.
32. Социал-демократическая перестройка/ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <<http://ieras1.socionet.ru/files/Orlov42002.doc>>
33. Социальное государство: реальность и перспективы/ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <<http://www.ladno.ru/chronicle/6596.html>>

УДК 346.21

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ В НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Куцурубова-Шевченко О.В., к.ю.н., доцент кафедри господарського права Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля (Луганськ)

Куцурубова-Шевченко О.В. Господарсько-правові засоби в діяльності державних вищих навчальних закладів

У статті досліджена система господарсько-правових засобів та виокремлені ті з них які мають використовуватися в діяльності вищих навчальних закладів при участі їх в господарських відносинах. Виявлено, що в умовах економічної конкуренції їм необхідно прагнути до комплексного застосування всіх правових (загальних, галузевих і спеціальних) засобів у своїй діяльності. Обґрунтовано, що для ефективного здійснення вищими навчальними закладами наукової діяльності необхідно розширити використання наступних господарсько-правових засобів: створення науково-дослідних лабораторій як відокремлених підрозділів, створення наукових парків та малих інноваційних підприємств

Ключові слова: вищий навчальний заклад, господарсько-правові засоби, відокремлений підрозділ, розпорядження власними надходженнями, науковий парк, учасник господарських відносин, комерціалізація результатів наукових досліджень.

Куцурубова-Шевченко О.В. Хозяйственно - правовые средства в деятельности государственных высших учебных заведений

В статье исследована система хозяйственно - правовых средств и выделены те из них, которые необходимо использовать в деятельности высших учебных заведений при участии их в хозяйственных отношениях. Выявлено, что в условиях экономической конкуренции им необходимо стремиться к комплексному применению всех правовых (общих, отраслевых и специальных) средств в своей деятельности. Обосновано, что для эффективного осуществления высшими учебными заведениями научной деятельности необходимо расширить использование хозяйственно-правовых средств следующими: создание научно-исследовательских лабораторий как обособленные подразделения, научных парков и малых инновационных предприятий.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, хозяйственно - правовые средства, обособленное подразделение, распоряжение собственными поступлениями, научный парк, участник хозяйственных отношений, коммерциализация результатов научных исследований.

Kutsurubova - Shevchenko O. Economic and legal means in the activities of staitе higher education institutions.

In this paper studies of the economic and legal means and singled out those to be used in the activities of higher education institutions in their participation in economic relations. We found that in terms of the competition they need to strive for an integrated use of all legal (general , specialized and specific) means in their activities. Proved that the effective implementation of higher education institutions need to expand research activities using the following economic and legal means: the creation of research laboratories as separate units, the creation of science parks and small innovative enterprises.

Key words: higher education institutions, economic and legal means, separate unit, orders its own revenues, science park, the party of economic relations, commercialization of research results.

Постановка проблеми. Практика діяльності державних вищих навчальних закладів (далі - державні ВНЗ) свідчить, що з усіх установ вони стають найактивнішими учасниками господарських відносин. Наразі, згідно діючого законодавства вони мають право надавати платні послуги у сфері вищої освіти [1, ч.2 ст.29], створювати відокремлені підрозділи [1, ч.1, ч.4 ст.30], бути засновником (співзасновником) підприємств [1, ч.2 ст.23], наукового парку [2, ст.1], реалізовувати як товар результати наукових досліджень [3, ч.2 ст. 62]. А, отже, бути учасником господарських правовідносин.

У той же час проблема господарсько-правового забезпечення діяльності державних ВНЗ у вітчизняній економічній і правовій науці досліджена недостатньо та фрагментарно. Наприклад, засіб реалізації суб'єктивного права із здійснення платних послуг в освітній практиці вже випробуваний десятиліттями, а засіб реалізації як товару результатів фундаментальних та пошукових наукових досліджень, наукових програм, проєктів державного значення залишився, взагалі, лише задекларованим в освітньому законодавстві, а тому субстанціонально не забезпеченим.

Отже, скудність нормативно-правових шляхів реалізації вищезазначених прав ВНЗ актуалізує потребу в аналізі існуючих в науці господарсько-правових засобів для виокремлення певних з них в єдиний комплекс для забезпечення ефективної діяльності ВНЗ і реалізації ними їх цілей та завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія «правові засоби» є предметом дискусій, які продовжуються не одне десятиріччя та відбуваються за участі авторитетних науковців С.С. Алексєєва, А.В. Малька, П.М. Рабіновича, Б.І.Пугинського та інших. Питання щодо господарсько-правових засобів порушували у своїх наукових працях В.К.Мамутов, Г.Л.Знаменський, О.В.Шаповалова, В.С.Мартен'янов та інші.

Виділення невирішеної проблеми. Але, незважаючи на досить детальну розробленість даного питання взагалі в правовій науці, використання правових, в т.ч. господарсько-правових засобів в діяльності державних ВНЗ залишається майже не дослідженим. Практика їх участі в господарських відносинах випереджає процес правотворчості, тому виникає багато проблем, у т.ч. при впровадженні у виробництво результатів інтелектуальної діяльності ВНЗ відокремленими науковими підрозділами на комерційній основі, через малі інноваційні підприємства, навчально-науково-виробничі об'єднання або наукові парки.

Мета наукової статті полягає в освітленні існуючих проблем при участі державних ВНЗ в господарських відносинах й розробки системи господарсько-правових засобів, що дозволить комерціалізувати результати наукової діяльності державних ВНЗ.

Результати наукового дослідження. Правові засоби - це збірне поняття, яке не піддається визначенню, оскільки не є можливим встановити чіткі для нього ознаки, за виключенням того, що вони пов'язують категорію ідеального (мета) з традиційним уявленням про реальний результат [4, с.16-17; 5, с. 70].

До правових засобів відносять норми і принципи права, правозастосовні акти, договори, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні обов'язки і тому подібне. Арсенал засобів правового забезпечення ширший, ніж правового регулювання. У нього можуть входити не лише норми права і ті або інші механізми правового регулювання, але також правові статуси суб'єктів права і їх окремі елементи, методи правового регулювання, способи систематизації і тлумачення правових норм, засоби забезпечення суб'єктивних прав і тому подібне [6, с.27].

Виходячи із вищезапропонованого широкого уявлення про арсенал засобів правового забезпечення, можна встановити, що в реальності у правовому забезпеченні діяльності ВНЗ відсутній системний характер підходу до викриття функціональних можливостей таких засобів, як реалізація прав ВНЗ на здійснення господарської діяльності та розпорядження власними надходженнями; створення ними відокремлених наукових підрозділів як суб'єктів інноваційної діяльності; запровадження договорів про державно-приватне партнерство (далі ДПП) у сфері вищої освіти; заохочення суб'єктів господарювання до створення з ВНЗ наукових парків та малих інноваційних підприємств. Про це свідчить той факт, що для кваліфікації ВНЗ як учасників господарських відносин може бути запропоновано цілу низку договорів, заохочень, покарань та засобів процедурного характеру.

А.В.Малько вважає правові засоби важливою юридичною категорією, яка показує суттєву правову реальність: певні інструменти і діяння суб'єктів з метою досягнення конкретного результату. Тільки при ретельному вивченні цих складних феноменів, при упорядкуванні знань про них, при адекватному і якісному використанні в юридичній сфері можна сподіватися на кардинальне підвищення ефективності правового регулювання, що дозволить вийти на принципово новий рівень розвитку правової форми [7, с.15] та закласти у нових законах стимулюючий тип правового регулювання [8, с.63].

Також під системою господарсько-правових засобів пропонують розуміти узгоджену сукупність розроблених в юридичній доктрині і закріплених в джерелах права (перш за все, у Господарському кодексі України - далі ГК України) своєрідних юридичних інструментів, моделей, механізмів, застосування яких сприяє ефективній реалізації суб'єктивних прав у сфері господарської діяльності, якщо це не суперечить публічним інтересам, а також громадському господарському порядку [9, с.261].

Для аналізу правових засобів забезпечення діяльності державних ВНЗ виокремимо лише ті з них, які (з кола відомих господарсько-правових класифікацій) можна визначити як найбільш адекватні саме функціям забезпечення діяльності ВНЗ та/або його відокремлених підрозділів як учасників господарських відносин, а також створених за їх участі наукових парків, об'єднань, підприємств.

У господарсько-правовому вимірі численні засоби вивчала О.В.Шаповалова: «Коли мова йде про господарсько-правові засоби зазвичай ними вважають не лише юридичні інструменти. Юридичні утворення господарсько-правових засобів у сукупності з технологіями правового регулювання збільшують силу первинних елементів останнього, а саме норм права» [10, с.25].

За такого підходу вона вважає, що господарсько-правові засоби, будучи інструментом реалізації прав, часто стають необхідними для розв'язання економіко-правових протиріч [10, с.66, с.169, с.200], вони й стануть придатними для аналізу засобів забезпечення діяльності державних ВНЗ.

За доктринальним визнанням В.С.Мартем'янова юридичні факти виконання дій, діяльності, взаємодія суб'єктів господарських прав фіксуються у адекватних формах договорів, інших угод та актів [11, с. 36-37].

У колі суб'єктів інноваційної діяльності є відсутньою вказівка на відокремлені структурні підрозділи ВНЗ. Це спричиняє певні утруднення для реалізації можливостей самих ВНЗ як суб'єктів інноваційної діяльності, у складі яких створюються науково-дослідні лабораторії (далі – НДЛ).

Тут у нагоді стає концепція Б.І. Пугинського, згідно з якою правові засоби це - комбінації юридично значущих дій, які виконуються суб'єктами з дозволенним ступенем розсуду та слугують досягненню їх цілей (інтересів), що не суперечать законодавству й інтересам суспільства [12, с. 84-87]. Її сутність дозволяє визначитися з тим, що потенціал такого господарсько-правового засобу, як відокремлення наукових підрозділів як учасників інноваційних відносин, не є реалізованим із сучасних суб'єктивних, а не об'єктивних причин.

С.С. Алексєєв під правовими засобами розуміє субстанціональні явища правового характеру, що утворюють правову матерію і призначені для досягнення соціально корисних цілей [13, с.218, с.242]. При цьому, продовжує вчений, не слід розуміти під правовим засобом юридичну діяльність. Остання належить до феномена „розв'язання правової ситуації” і не є правовим засобом [14, с. 7-8].

Суттєвий внесок у розвиток теорії правових засобів зробив Г.Л. Зnamenський. За його відомою класифікацією внутрішні засоби правової системи, які власне і є правовими, визначаються суб'єктивним початком мети права [15, с. 58-59]. Цю тезу Г.Л. Зnamenський ілюструє, посилаючись на роботу Д.А. Керімова, який за критерієм характеру шлі поділяє правові засоби на загальні (нормативність, загальнообов'язковість, забезпеченість державним примусом) та специфічні (цивільно-, адміністративно-, кримінально-правові методи правового регулювання суспільних відносин) [16, с. 381].

Проте, не всі тлумачення господарсько-правових засобів можна визнати універсальними. Так, автори комплексних досліджень господарсько-правових засобів попередження ухилень від сплати податків [17, с. 24] та господарсько-правових засобів попередження банкрутства [18, с.19] вибудовували структуру своїх монографій та дисертацій, обираючи правові засоби вузькоспеціальної галузевої спрямованості.

У якості найбільш розповсюджених у нинішніх умовах загально-правових засобів виступають норми права, правозастосовні акти, договори, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні зобов'язання, заборони, пільги, заохочення, покарання та інші, що своїми діями доводять можливості права, його потенціал в урегулюванні суспільних відносин, у задоволенні різного роду правомірних інтересів індивідуальних та колективних суб'єктів [19, с. 622].

Для розкриття сутності господарсько-правових засобів у розбудові юридичного механізму забезпечення діяльності ВНЗ доцільно звернутися до застереження Г.Л.Зnamenського стосовно того, що на реальний зміст господарського законодавства суттєво впливають ті або інші доктринальні підходи до розв'язання проблеми. Можливість традиційних юридичних підходів до побудови законодавчої системи вельми обмежені. Стає все більш очевидним, що головні системоутворюючі фактори слід шукати не стільки в юридичній сфері, скільки в реальних потребах суспільства. Мало що дає проста екстраполяція юридичних конструкцій на реальну дійсність, оскільки остання нерідко не «втискується» в ці конструкції, вимагає внесення в них змін [20, с. 26, с.39].

Спіраючись на його висловлювання, можна дійти висновку, що господарсько-правове забезпечення діяльності ВНЗ, хоча і відрізняється вузькоспеціальною галузевою спрямованістю, все ж у своїй основі припускає наявність загальноправового фундаменту багаторівневої структури нормативних засобів, усередині якої виникають взаємозв'язки оптимального поєднання державного регулювання, правового забезпечення із самоорганізацією.

Призначення ГК України – сприяти забезпеченню оптимального поєднання державного регулювання економіки й економічної свободи суб'єктів господарювання, саморегулювання, саморегулювання [21, с.87].

Перший рівень цієї структури становлять норми міжнародного права і конституційні норми. Вони визначають такі правозабезпечувальні засоби, як основи концепції вищої освіти, включаючи фундаментальні вимоги до загальноправового інституту суб'єктів у сфері вищої освіти з особливим статусом, доктринальні розроблені принципи громадського господарського порядку в сфері вищої освіти і тому подібне.

Другий рівень становлять господарсько-правові норми, що закріплюють основні вимоги до галузевих засобів, таким як інститути спеціальної, цільової і виняткової правосуб'єктності; галузеві статуси окремих організаційних форм (видів) ВНЗ і похідних від них навчально-науково-виробничих комплексів; моделі господарської системи; майнові режими всередині освітніх системних комплексів тощо. Сюди ж слід віднести галузевий інститут суб'єкта господарського права з особливим статусом.

Ефективність цих норм, як і самих засобів, у свою чергу має забезпечуватися наявністю певних адміністративних, цивільно-правових, а також інших галузевих і міжгалузевих інститутів (включаючи інститути відповідальності, власності, контролю і тому подібне). Незважаючи на те, що йдеться про їх взаємообумовленість, для господарського права цей рівень розглядається як третій.

Ще один рівень припускає розвинена локальна нормотворчість усередині ВНЗ. На цьому рівні можуть розроблятися типові статути і примірні договори, різні положення про інститути, лабораторії, клініки, у т.ч. про конкретні суб'єкти господарювання (науково-дослідні

Виходячи із вищезапропонованого широкого уявлення про арсенал засобів правового забезпечення, можна встановити, що в реальності у правовому забезпеченні діяльності ВНЗ відсутній системний характер підходу до викриття функціональних можливостей таких засобів, як реалізація прав ВНЗ на здійснення господарської діяльності та розпорядження власними надходженнями; створення ними відокремлених наукових підрозділів як суб'єктів інноваційної діяльності; запровадження договорів про державно-приватне партнерство (далі ДПП) у сфері вищої освіти; заохочення суб'єктів господарювання до створення з ВНЗ наукових парків та малих інноваційних підприємств. Про це свідчить той факт, що для кваліфікації ВНЗ як учасників господарських відносин може бути запропоновано цілу низку договорів, заохочень, покарань та засобів процедурного характеру.

А.В.Малько вважає правові засоби важливою юридичною категорією, яка показує суттєву правову реальність: певні інструменти і діяння суб'єктів з метою досягнення конкретного результату. Тільки при ретельному вивченні цих складних феноменів, при упорядкуванні знань про них, при адекватному і якісному використанні в юридичній сфері можна сподіватися на кардинальне підвищення ефективності правового регулювання, що дозволить вийти на принципово новий рівень розвитку правової форми [7, с.15] та закласти у нових законах стимулюючий тип правового регулювання [8, с.63].

Також під системою господарсько-правових засобів пропонують розуміти узгоджену сукупність розроблених в юридичній доктрині і закріплених в джерелах права (перш за все, у Господарському кодексі України - далі ГК України) своєрідних юридичних інструментів, моделей, механізмів, застосування яких сприяє ефективній реалізації суб'єктивних прав у сфері господарської діяльності, якщо це не суперечить публічним інтересам, а також громадському господарському порядку [9, с.261].

Для аналізу правових засобів забезпечення діяльності державних ВНЗ виокремимо лише ті з них, які (з кола відомих господарсько-правових класифікацій) можна визначити як найбільш адекватні саме функціям забезпечення діяльності ВНЗ та/або його відокремлених підрозділів як учасників господарських відносин, а також створених за їх участі наукових парків, об'єднань, підприємств.

У господарсько-правовому вимірі численні засоби вивчала О.В.Шаповалова: «Коли мова йде про господарсько-правові засоби зазвичай ними вважають не лише юридичні інструменти. Юридичні утворення господарсько-правових засобів у сукупності з технологіями правового регулювання збільшують силу первинних елементів останнього, а саме норм права» [10, с.25].

За такого підходу вона вважає, що господарсько-правові засоби, будучи інструментом реалізації прав, часто стають необхідними для розв'язання економіко-правових протиріч [10, с.66, с.169, с.200], вони й стануть придатними для аналізу засобів забезпечення діяльності державних ВНЗ.

За доктринальним визнанням В.С.Мартем'янова юридичні факти виконання дій, діяльності, взаємодія суб'єктів господарських прав фіксуються у адекватних формах договорів, інших угод та актів [11, с. 36-37].

У колі суб'єктів інноваційної діяльності є відсутньою вказівка на відокремлені структурні підрозділи ВНЗ. Це спричиняє певні утруднення для реалізації можливостей самих ВНЗ як суб'єктів інноваційної діяльності, у складі яких створюються науково-дослідні лабораторії (далі – НДЛ).

Тут у нагоді стає концепція Б.І. Пугинського, згідно з якою правові засоби це - комбінації юридично значущих дій, які виконуються суб'єктами з дозволенним ступенем розсуду та слугують досягненню їх цілей (інтересів), що не суперечать законодавству й інтересам суспільства [12, с. 84-87]. Її сутність дозволяє визначитися з тим, що потенціал такого господарсько-правового засобу, як відокремлення наукових підрозділів як учасників інноваційних відносин, не є реалізованим із сучасних суб'єктивних, а не об'єктивних причин.

С.С. Алексєєв під правовими засобами розуміє субстанціональні явища правового характеру, що утворюють правову матерію і призначені для досягнення соціально корисних цілей [13, с.218, с.242]. При цьому, продовжує вчений, не слід розуміти під правовим засобом юридичну діяльність. Остання належить до феномена „розв'язання правової ситуації” і не є правовим засобом [14, с. 7-8].

Суттєвий внесок у розвиток теорії правових засобів зробив Г.Л. Зnamenський. За його відомою класифікацією внутрішні засоби правової системи, які власне і є правовими, визначаються суб'єктивним початком мети права [15, с. 58-59]. Цю тезу Г.Л. Зnamenський ілюструє, посилаючись на роботу Д.А. Керімова, який за критерієм характеру шлі поділяє правові засоби на загальні (нормативність, загальнообов'язковість, забезпеченість державним примусом) та специфічні (цивільно-, адміністративно-, кримінально-правові методи правового регулювання суспільних відносин) [16, с. 381].

Проте, не всі тлумачення господарсько-правових засобів можна визнати універсальними. Так, автори комплексних досліджень господарсько-правових засобів попередження ухилень від сплати податків [17, с. 24] та господарсько-правових засобів попередження банкрутства [18, с.19] вибудовували структуру своїх монографій та дисертацій, обираючи правові засоби вузькоспеціальної галузевої спрямованості.

У якості найбільш розповсюджених у нинішніх умовах загально-правових засобів виступають норми права, правозастосовні акти, договори, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні зобов'язання, заборони, пільги, заохочення, покарання та інші, що своїми діями доводять можливості права, його потенціал в урегулюванні суспільних відносин, у задоволенні різного роду правомірних інтересів індивідуальних та колективних суб'єктів [19, с. 622].

Для розкриття сутності господарсько-правових засобів у розбудові юридичного механізму забезпечення діяльності ВНЗ доцільно звернутися до застереження Г.Л.Зnamenського стосовно того, що на реальний зміст господарського законодавства суттєво впливають ті або інші доктринальні підходи до розв'язання проблеми. Можливість традиційних юридичних підходів до побудови законодавчої системи вельми обмежені. Стає все більш очевидним, що головні системоутворюючі фактори слід шукати не стільки в юридичній сфері, скільки в реальних потребах суспільства. Мало що дає проста екстраполяція юридичних конструкцій на реальну дійсність, оскільки остання нерідко не «втискується» в ці конструкції, вимагає внесення в них змін [20, с. 26, с.39].

Спіраючись на його висловлювання, можна дійти висновку, що господарсько-правове забезпечення діяльності ВНЗ, хоча і відрізняється вузькоспеціальною галузевою спрямованістю, все ж у своїй основі припускає наявність загальноправового фундаменту багаторівневої структури нормативних засобів, усередині якої виникають взаємозв'язки оптимального поєднання державного регулювання, правового забезпечення із самоорганізацією.

Призначення ГК України – сприяти забезпеченню оптимального поєднання державного регулювання економіки й економічної свободи суб'єктів господарювання, саморегулювання, саморегулювання [21, с.87].

Перший рівень цієї структури становлять норми міжнародного права і конституційні норми. Вони визначають такі правозабезпечувальні засоби, як основи концепції вищої освіти, включаючи фундаментальні вимоги до загальноправового інституту суб'єктів у сфері вищої освіти з особливим статусом, доктринальні розроблені принципи громадського господарського порядку в сфері вищої освіти і тому подібне.

Другий рівень становлять господарсько-правові норми, що закріплюють основні вимоги до галузевих засобів, таким як інститути спеціальної, цільової і виняткової правосуб'єктності; галузеві статуси окремих організаційних форм (видів) ВНЗ і похідних від них навчально-науково-виробничих комплексів; моделі господарської системи; майнові режими всередині освітніх системних комплексів тощо. Сюди ж слід віднести галузевий інститут суб'єкта господарського права з особливим статусом.

Ефективність цих норм, як і самих засобів, у свою чергу має забезпечуватися наявністю певних адміністративних, цивільно-правових, а також інших галузевих і міжгалузевих інститутів (включаючи інститути відповідальності, власності, контролю і тому подібне). Незважаючи на те, що йдеться про їх взаємообумовленість, для господарського права цей рівень розглядається як третій.

Ще один рівень припускає розвинена локальна нормотворчість усередині ВНЗ. На цьому рівні можуть розроблятися типові статути і примірні договори, різні положення про інститути, лабораторії, клініки, у т.ч. про конкретні суб'єкти господарювання (науково-дослідні

господарства). Це стосується і багатоланкових освітньо-наукових комплексів усередині яких господарські зв'язки відрізняються складним характером (наукові парки, інкубатори, поліси).

Розв'язуючи різні проблеми, пов'язані з діяльністю державних ВНЗ, необхідно прагнути комплексного застосування всіх правових засобів, які можуть бути загальноправовими, галузевими і спеціальними. Вони вписані в якусь багаторівневу систему, і цей «ієрархичний» принцип має враховуватися в процесі їх застосування.

Отже господарсько-правове забезпечення діяльності державних ВНЗ доцільно розглядати як сукупність правових засобів, що слугуватимуть комерціалізації результатів наукових досліджень, сутність яких полягає у створенні правових умов для природного відтворення майнової основи при недостатньому бюджетному фінансуванні державних установ.

Погоджуючись з наведеним вище, вважаємо за доцільне визначити господарсько-правові засоби діяльності державних ВНЗ. Для цього скористаємось відомою класифікацією правових засобів за їхньою юридичною природою. Відповідно до цього критерію всю систему правових засобів розподіляють на дві групи:

- правові засоби субстанціонального характеру – засоби, що власною системою утворюють «матерію права», об'єктивовану в текстах різних джерел права;

- правові засоби діяльнісного характеру – правові засоби, що є практичною діяльністю із застосування правових засобів субстанціонального характеру [21, с. 326-339].

Із сукупності вищенаведених класифікацій господарсько-правових засобів виокремимо комплекс тих засобів, які адекватні саме функції забезпечення діяльності ВНЗ та/або його підрозділів як учасників господарських відносин. Зокрема:

а) субстанціональні засоби (господарське та освітнє законодавство): засоби реалізації суб'єктивного права ВНЗ на здійснення господарської діяльності та права на розпорядження власними надходженнями ВНЗ;

б) засоби – юридичні факти (договори, заохочення, покарання); впровадження державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти; оптимізація оподаткування малих інноваційних підприємств, створених ВНЗ.

в) засоби процедурного характеру (ідентифікація відокремлення): відокремлення наукових підрозділів ВНЗ як учасників інноваційних відносин; сприяння комерціалізації наукових досліджень ВНЗ.

В системі діючого українського законодавства існують лише окремі або розрізнені норми, що безпосередньо стосуються діяльності державних ВНЗ як неприбуткових організацій у сфері господарювання – це зокрема, у ГК України [22], законах України «Про освіту» [3], «Про вищу освіту» [1], «Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців» [23], Податковому кодексі [24]. Окремі норми, з яких видно, що ВНЗ можуть бути учасниками інноваційних відносин містяться в законах України, «Про наукову і науково-технічну діяльність» [25], «Про наукові парки» [2] та інших нормативно-правових актах.

Також слід зазначити, що лише фрагментарно в законодавстві передбачена діяльність НДЛ ВНЗ, як творців інноваційного продукту й, взагалі, не передбачена можливість їх самостійної участі в інноваційних відносинах, хоча б у статусі відокремлених підрозділів.

Отже для задоволення практичних потреб ВНЗ і збалансованого регулювання їх діяльності суттєвим недоліком є відсутність гармонійності освітнього та господарського законодавства, тоді субстанціональні засоби, засоби – юридичні факти та засоби процедурного характеру втрачають можливість виконувати забезпечувальну функцію. Такий негативний стан обумовлює необхідність подальшого вдосконалення кожної з галузей законодавства.

Зокрема доопрацювання вимагає чітка ідентифікація правового статусу ВНЗ. Наразі поняття ВНЗ не можна зводити лише до поняття юридичної особи, як це передбачено освітнім та цивільним законодавством, оскільки вони беруть участь і в приватноправових, і в публічно-правових відносинах. У правовому становищі державних ВНЗ мають місце ознаки господарських організацій в тому ж обсязі, що й у державних підприємств некомерційного характеру лише з обмеженням здійснення господарської діяльності в рамках мети їх створення та меж відповідальності за своїми зобов'язаннями. Тому пропонуємо поняття державного ВНЗ визначати з урахуванням його статусу як учасника господарських відносин. Відповідне формулювання пропонується закріпити в ч.4 ст.23 Закону України «Про вищу освіту»: Державний ВНЗ – це негосподарська організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, яка діє в межах статутних повноважень щодо здійснення освітньої, наукової та іншої діяльності, необхідної для підготовки фахівців з вищою освітою, а також господарської діяльності, що відповідає меті її створення й задовольняє державні й суспільні інтереси, має відокремлене майно і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна лише коштами [1,ст.23]. З метою гармонізації освітнього законодавства з господарським пропонуємо введення ст. 131¹ ГК України в новій редакції, в якій передбачити правовий статус державних ВНЗ як учасників відносин у сфері господарювання [22,ст.131].

Засіб реалізації прав ВНЗ на розпорядження власними надходженнями також є відомим й вже випробуваним в Україні. Його дієвість так само була доведена практикою ефективного розпорядження позабюджетними доходами від зазначеної діяльності державних ВНЗ та реінвестуванням в покращення їх матеріального стану, у т. ч. на збільшення виплат заробітної плати професорсько-викладацького складу на розсуд керівника ВНЗ (досвід Східноукраїнського державного університету періоду 1995-2002 р. р.). Проте на початку XXI ст. було введено казначейський порядок обліку коштів ВНЗ, який значно стримував можливість розпорядження позабюджетними (на той час) коштами, оскільки до них застосовувався такий самий правовий режим, як й до бюджетних коштів ВНЗ, тобто право оперативного управління.

Навчальні заклади здавна мали законне право самостійно заробляти кошти, але не завжди вибудовувався ефективний механізм реалізації цього права. Аналіз підходів до реалізації права показав, що сучасний механізм реалізації права, на який слід спиратися у дослідженні, складається з шести взаємопов'язаних режимів застосування права.

За класифікацією Ю.А. Тихомирова, по-перше, це режим дотримання права, що означає утримання від неправомірних дій, слідування заборонам застереження від входу в зону неправомірної поведінки [27, с.78].

Заборони стосовно реалізації права ВНЗ на розпорядження власними надходженнями містяться в бюджетному законодавстві України.

По-друге, автор класифікації виділяє режим виконання обов'язків, що припускає активні дії правозобов'язаних суб'єктів права. Цей режим потрібен для «внеску» кожного суб'єкта (органів публічної влади, бізнес-структур, суспільних об'єднань, юридичних осіб ...) в «публічну комору», з якої черпаються ресурси для задоволення особистих, корпоративних, державних і соціальних інтересів.

Починаючи з 2001 року цей режим для державних ВНЗ в частині розпорядження власними надходженнями став надмірно жорстким. Але з другого кварталу 2012 року розпочалося запровадження дій стосовно його пом'якшення внаслідок відміни процедур державних закупівель до власних надходжень державних ВНЗ.

Третя й четверта позиції класифікації Ю.А. Тихомирова: відповідно - режим використання права як реалізації можливостей в рамках правових умов і гарантій й режим забезпечення за участі держави і його органів в рамках їх компетенції і встановлених процедур прояснюють ситуацію з оцінкою достатності/недостатності господарсько-правових засобів-дій у наявному правовому забезпеченні діяльності ВНЗ. Отже, використовуючи відповідний аналіз, можна встановити, що режим забезпечення діяльності ВНЗ господарсько-правовими засобами має недоліки суто практичного характеру.

По-п'яте, режим саморегулювання, що означає самостійне регулювання суб'єктом права своєї поведінки і діяльності, можна визнати перспективним напрямом розвитку права на застосування з боку ВНЗ сучасних засобів комерціалізації наукових результатів їх діяльності як товару. Його опосередкування знаходить втілення в Положеннях про НДЛ, Статуті ВНЗ тощо. По-шосте, режим реалізації поза правовідносинами, коли загальні цілі і принципи права дозволяють суб'єктам діяти без конкретних норм. Вони спираються на не правові

регулятори - традиції, ділові звичаї, норми моральності, корпоративні правила, які признаються і підтримуються правом, але не завжди вимагають «правової оболонки» [27, с.78].

Як зазначає Ю.А.Тихомиров, важливо, щоб наведені елементи правозастосування використовувалися комплексно і з урахуванням взаємного впливу. Інакше вибіркові спостереження і «виміри» окремих змін не дадуть повної і достовірної картини [27, с.79]. Саме це й відбулося з таким засобом, як право на розпорядження власними надходженнями ВНЗ.

Такий засіб, як можливість участі в комерціалізації результатів наукових досліджень ВНЗ через малі інноваційні підприємства або об'єднання нині в Україні теж є малоєфективним, оскільки законодавством майже не передбачені організаційно-майнові заохочення для суб'єктів господарювання, щоб спільно діяти разом з ВНЗ. Проте нормативно-правові приписи стосовно технопарків, наукових парків та індустріальних парків (закон планувалося прийняти до липня 2012 р.) зустрічаються в багатьох актах загальної та персоналізованої дії, але практика об'єднання у зазначені парки державних ВНЗ з іншими суб'єктами господарювання супроводжується низкою проблем. У цьому зв'язку актуалізується потреба у застосуванні господарсько-правових засобів заохочення суб'єктів господарювання до створення саме з ВНЗ та науковими установами таких спільних інноваційних структур. Заохочення до створення максимально сприятливого середовища для розвитку організаційно оформлених компактних територій, призначених для підтримки високотехнологічного бізнесу, зазвичай у певній галузі, як правило, мають передбачатися в нормативно-правових актах та фіксуватися в спільних угодах, що укладаються між ВНЗ, науковими установами, суб'єктами господарювання та органами державної влади.

Такий досвід вже мають інші країни пострадянського простору. Наприклад, згідно із Державною програмою «Створення в Російській Федерації технопарків у сфері високих технологій» управління технопарком здійснюється координуючим органом, до складу якого входять представники федеральних органів державної влади, органів державної влади суб'єктів РФ і органів місцевого самоврядування, галузевих асоціацій, наукових та освітніх установ, а також представники інвесторів технопарків у сфері високих технологій.

Таким чином, функціональне призначення забезпечення діяльності ВНЗ вже реалізується при створенні правових умов урядом РФ для комерційної реалізації результатів фундаментальних та прикладних наукових досліджень, в тому числі, у складі науково-господарських комплексів (об'єднань). З цього приводу пропонуємо для спонукання українських суб'єктів господарювання до створення з ВНЗ наукових парків та малих інноваційних підприємств, передбачити в податковому законодавстві пільгове оподаткування цих підприємств на період створення інноваційного продукту.

Висновки та пропозиції. Здійснювати господарську діяльність ВНЗ можуть лише в рамках мети їх створення, а отже лише в певних сферах. З цього приводу, важливим господарсько-правовим засобом, за допомогою якого вони та їх відокремлені підрозділи ведуть свої справи (виконують науково-дослідні, дослідно-конструкторські й технологічні роботи, передають їхні результати, в тому числі ноу-хау суб'єктам реалізації у комерційному обігу, передають своє майно в оренду тощо) є низка договорів. Актуальною договірною формою для надання освітніх й наукових послуг та інвестування наукових досліджень, розробок з боку недержавних суб'єктів господарювання мають бути договори про ДПП за участі ВНЗ.

Враховуючи сутність законодавчого визначення інноваційної діяльності, яка зводиться до комерціалізації результатів наукових досліджень та розробок, а також узагальнення практики функціонування ВНЗ, яке показує, що наукову, науково-дослідну діяльність, у т.ч. інноваційного характеру, на високопрофесійному рівні здійснюють численні вузькоспеціалізовані НДІ, пропонуємо для збільшення інвестицій в наукову діяльність державних ВНЗ та продукування їх результатів у виробництво ідентифікувати правове становище НДІ ВНЗ як відокремлені підрозділи з правом здійснення ними наукової та науково-технічної діяльності інноваційного характеру в режимі комерційної господарської діяльності, з відкриттям їм окремого рахунку в установах банку та цільовим використанням отриманих коштів.

Резюме: Саме з необхідності комплексного підходу до вирішення проблем правового впливу на господарські відносини за участі ВНЗ пропонуємо для розв'язання державними ВНЗ такого завдання, як комерціалізація наукових результатів їх діяльності як товару, використовувати наступний комплекс господарсько-правових засобів: реалізація суб'єктивних прав та обов'язків ВНЗ із здійснення господарської діяльності та розпорядження власними надходженнями, створення ними відокремлених наукових підрозділів як суб'єктів інноваційної діяльності; запровадження договорів про ДПП у сфері вищої освіти; заохочення суб'єктів господарювання до створення з ВНЗ наукових парків та малих інноваційних підприємств.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Про вищу освіту: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 20. – Ст.134.
2. Про наукові парки: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 51. – Ст.757.
3. Про освіту: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 34. – Ст.451. – (зі змін. і допов.).
4. Салиева Р.Н. Правовое обеспечение предпринимательства в нефтегазовом секторе экономики. Монография. - / Р.Н. Салиева. – Новосибирск: Наука, 2001. – 232 с.
5. Малько А.В. Правовые средства: вопросы теории и практики / А.В. Малько // Журнал Российского права. - 1998. - № 8. - С. 66-77.
6. Бардашевич Н.О. Хозяйственно-правовое обеспечение деятельности религиозных организаций: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Н.О. Бардашевич. – Донецьк, 2011. – 253с.
7. Малько А.В. Правовые средства как общетеоретическая проблема / А.В.Малько // Правоведение. Известия высших учебных заведений. – 1999. - № 2 - С. 4-19.
8. Малько А.В. Эффективность правового регулирования / А.В.Малько // Правоведение. Известия высших учебных заведений. – 1990. - №6. - С.62-64.
9. Бардашевич Н.А. Понятие и система средств хозяйственно-правового обеспечения деятельности религиозных организаций / Н.А. Бардашевич // Проблемы господарського права і методика його викладання: зб. наук. пр. НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецьк: Юго-Восток Лтд, 2006. – С. 254-564.
10. Шаповалова О.В. Адаптація господарського законодавства до вимог сталого розвитку: дис. ... доктора юрид. наук: спец.12.00.04 / О.В.Шаповалова / НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. - Донецьк, 2007.- 511с.
11. Мартемьянов В. С. Хозяйственное право: курс лекций: в 2т. / В. С. Мартемьянов – . – Том 1. Общие положения. Курс лекций – М.: Изд-во БЕК, 1994. – 312 с.
12. Пугинский Б.И. Гражданско-правовые средства в хозяйственных отношениях - М.: Юрид. лит., 1984. – 224 с.
13. Алексеев С.С. Право. Азбука. Теория. Философия: Опыт комплексного исследования.- М.: Статут, 1999. – 709 с.
14. Алексеев С.С. Восхождение к праву. Поиски и решения. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – 752 с.
15. Знаменский Г.Л. Совершенствование хозяйственного законодательства: цель и средства. – К.: Наукова думка, 1980. – 187 с.
16. Керимов Д.А. Философские проблемы права. - М.: Мысль, 1972. - 472 с.
17. Дятленко Н.М. Господарсько-правові засоби попередження ухилень від сплати податків : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04. „Господарське право; Господарське процесуальне право” / Дятленко Наталя Миколаївна.- Донецьк. / Ін-т економ.-правов. дослід. НАН України. – Донецьк, 2002. – 196 с.
18. Степанов А.А. Хозяйственно-правовые средства предупреждения банкротства : дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.04. „Хозяйственное право; Хозяйственное процесуальное право” / Степанов Александр Александрович ; Донецк. Ин-т економ.-правов. исслед. НАН Украины. – Донецк, 2006. – 222 с.
19. Мамутов В.К. Общеправовые конструкции и понятия / В.К. Мамутов, К.С. Хахулина // Юридический вестник.- 2001. - №4. – С. 103-109.

20. Знаменский Г.Л. Хозяйственное законодательство Украины: формирование и перспективы развития. - К.: Наукова думка, 1996. – 60 с.
21. Мамутов В.К. Кодификация хозяйственного законодательства Украины в новых экономических условиях // Государство и право.-1994.- №6.- С.77-87.
22. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст.144.
23. Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців: Закон України від 15.05.2003р. № 755-IV // Відомості Верховної Ради України - 2003 р.- № 31.- Ст. 263.
24. Податковий кодекс : Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. - N 13-14, N 15-16, N 17, Ст.112.
25. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13.12.1991. - № 1977-XII // Відомості Верховної Ради України, 1992, N 12. - Ст.165.
26. Про наукові парки: Закон України // Відомості Верховної Ради України.– 2009. – № 51. – Ст.757.
27. Правоприменение: теория и практика: коллективная монография / Отв. ред. Ю.А. Тихомиров. — М.: Формула права, 2008. — 432 с.

УДК. 330.322.012

ИСТОЧНИКИ ФОРМИРОВАНИЯ И НАКОПЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ

Маматова Л.Ш., аспирант кафедры экономика предприятий, ГВУЗ «Приазовский государственный технический университет»

Маматова Л.Ш. Джерела формування та накоплення інвестиційного потенціалу підприємств.

У статті розглянуті основні соціально-економічні умови реалізації інвестиційного потенціалу в економіці України. Обумовлена необхідність посилення ролі держави в інвестиційній сфері, яка припускає пошук оптимального поєднання методів державного і ринкової взаємодії з урахуванням особливостей сучасного етапу економічного розвитку. Запропоновані базові організаційно - економічні передумови розвитку інвестиційного потенціалу підприємства.

Ключові слова: інвестиційний потенціал, економіка країни, інвестиційна активність, державне регулювання, інвестиційні потоки, інвестиційний проект, фінансова стійкість.

Маматова Л.Ш. Источники формирования и накопления инвестиционного потенциала предприятий.

В статье рассмотрены основные социально-экономические условия реализации инвестиционного потенциала в экономике Украины. Обусловлена необходимость усиления роли государства в инвестиционной сфере, которая предполагает поиск оптимального сочетания методов государственного и рыночного воздействия с учетом особенностей современного этапа экономического развития. Предложены базовые организационно-экономические предпосылки развития инвестиционного потенциала предприятия.

Ключевые слова: инвестиционный потенциал, экономика страны, инвестиционная активность, государственное регулирование, инвестиционные потоки, инвестиционный проект, финансовая устойчивость.

Mamatova L. Sources of formation and accumulation of the investment potential of enterprises.

The article describes the main socio-economic conditions of the investment potential in the Ukrainian economy. Due to the need to strengthen the state's role in the investment area, which involves finding the optimal combination of methods of state and market impact, taking into account the features of the present stage of economic development. A basic organizational and economic preconditions for the development of the investment potential of the enterprise.

Keywords: investment potential, the economy, investment activity, government regulation, investment flows, investment projects, financial stability.

Актуальность темы исследования определяется повышением роли инвестиционных процессов в экономике страны, регионов, отдельных хозяйствующих субъектов. В числе важных факторов обеспечения экономического роста - инвестиционный потенциал предприятий и организаций, который формируется под влиянием уровня социально-экономического развития региона, отрасли. Информация об инвестиционном потенциале позволяет обосновывать управленческие решения в области формирования рыночных стратегий хозяйствующих субъектов, разработки комплексных программ развития отраслей и территорий, осуществления инвестиционных проектов инновационной и социальной направленности.

Постановка проблемы. Развитие рыночных форм и методов хозяйствования требуют существенного уточнения инвестиционной политики, которая бы обеспечивала создание адекватного им механизма формирования и реализации инвестиционного потенциала предприятий. Прежде всего, имеется в виду, во — первых, создание эффективного механизма повышения инвестиционной активности предприятий и других хозяйствующих субъектов, и, во - вторых, расширение инвестиций за счет средств самих предприятий, то есть посредством формирования и реализации их инвестиционного потенциала. Вместе с тем, на динамику инвестиций в Украину накладывается множество процессов, связанных с особенностями трансформационного периода: отсутствие действенных институтов рыночной экономики, специфика отношений собственности, отсутствие четкого понимания характера инвестиционной деятельности, а также ряд других факторов, препятствующих разработке и реализации адекватной государственной политики, улучшению общего инвестиционного климата в стране и формированию долгосрочных инвестиционных стратегий самих хозяйствующих субъектов.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследования вопросов формирования инвестиционного потенциала предприятий представлены в трудах как отечественных, так и зарубежных научных школ. К наиболее известным работам следует отнести труды таких отечественных учёных как: В. А. Алёшин, Г. В. Боровикова, В. В. Бочаров, И. А. Бланк, Л. С. Валинурова, Н. Н. Воротилова, Л. П. Гончаренко, Л. М. Гохберг, А.В. Гукова, И. С. Иванченко, Л. Л. Игонина, Н. В. Игошин, А. Б. Идрисов, Н. В. Киселёва, А. М. Курьянов, Г. В. Захарова, С. Д. Ильенкова, Л. С. Кабир, О. Б. Казакова, А. М. Марголин, В. Ю. Наливайский, Е. Р. Орлова, В.М. Павлюченко, О. Г. Семенюта, Т. А. Слепнёва, О. С. Сухарев, О. Б. Черненко, В. Д. Шапиро, В. В. Шеремет, С. В. Шманёв, С. Ю. Ягудин, Т. В. Яркина, а также работы современных зарубежных учёных: Б. Александера, Дж. Бейли, Р. Холта, С. Барнеса, Д. Норткотта, Дж. Хорна, К. Ван.

Предметом исследования выступают экономические отношения, выражающие взаимосвязи, системные характеристики стратегического управления инвестиционным потенциалом предприятий.

Цель исследования состоит в теоретико-методологическом обосновании концептуальных основ формирования и развития инвестиционного потенциала предприятий Украины, стратегического управления инвестиционным потенциалом предприятия, в разработке и практическом использовании инструментария финансового менеджмента, обеспечивающего повышение эффективности инвестиционных решений и их финансирования для модернизации отечественной экономики.

Для достижения поставленной цели необходимо решения следующих задач:

- характеристика теоретических основ инвестиционного потенциала хозяйствующего субъекта;
- оценка инвестиционной привлекательности Украины в стратегическом период как «отправная» точка при планировании всего инвестиционного процесса.